

ФИЛОЛОГИЯНИНГ РИВОЖЛАНИШ ТАРИХИ: ИЛМИЙ ТАҲЛИЛ ВА ЗАМОНАВИЙ ЁНДАШУВЛАР

Ибрагимова Жасмина Толибжон кизи
Ренессанс та'лим университети талабаси
G-маил: ibragimovajasmina085@gmail.com

Аннотация: Ушбу мақолада филология фанининг қадимги даврлардан бугунги кунгача бўлган ривожланиш жараёнлари таҳлил қилинади. Фаннинг энг муҳим босқичлари, машҳур олимлар ва замонавий технологияларнинг филологияга таъсири ёритилган. Мақола филология фанининг келажак истиқболларини очиб беришга қаратилган.

Калит сўзлар: Филология, тилшунослик, адабиётшунослик, корпусли тилшунослик, машинали таржима, сунъий интеллект, маданий мерос, лексикография, психолингвистика, антиқа матнлар.

КИРИШ

Филология — тил ва адабиётни чуқур тадқиқ этадиган фан бўлиб, инсоният маданий меросини тушуниш ва сақлаб қолишда муҳим аҳамият касб этади. У матнларни танқидий таҳлил қилиш, тиллар тарихи ва эволюциясини ўрганиш ҳамда адабий асарларнинг маънавий қийматини аниқлаш билан шуғулланади. Филология нафақат гуманитар илм сифатида, балки замонавий технологиялар ёрдамида динамик ривожланаётган интердисциплинар соҳа сифатида ҳам катта аҳамиятга эга.

1. Қадимги давр филологияси

Филологиянинг илк шакллари қадимги цивилизациялар даврида пайдо бўлган. Бу жараён тилни тушуниш ва адабий меросни асраб-авайлаш эҳтиёжидан келиб чиққан.

Миср ва Бобил: Иероглифлар ва клинопис ёзувлари, ибодат матнлари ва қонунлар таҳлили. Мисрда руҳонийлар матнларни шарҳлаб, уларнинг маъноси ва қоидаларини изоҳлашган.

Ҳиндистон: Панинининг Аштадхьяи асари санскрит грамматикаси бўйича илк мукамал манба ҳисобланади. У тил тузилишини қоидалар асосида тушунтириб, морфология ва фонетика бўйича илмий назария яратган.

Хитой: Конфуций таълимоти ва классик матнлар филологик таҳлилнинг муҳим йўналишларидан бири бўлган. Матнларнинг маънавий қиймати ва уларнинг жамиятдаги ўрни ўрганилган.

Юнон ва Рим: Юнон олимлари — Аристотель, Гомер ва Платон тил тузилиши, шеърят ва риторика бўйича фундаментал асарлар ёзган. Александрия кутубхонаси қадимий матнларни сақлаш ва уларни изоҳлаш марказига айланган.

2. Ўрта асрларда филология

Ўрта асрларда филология асосан диний матнларни таҳлил қилиш билан боғлиқ бўлган. Диний китобларнинг тўғри талқин қилиниши жамиятнинг маънавий ҳаётида муҳим ўрин тутган.

Ислом олами: Сибавайхнинг Ал-Китоб асари араб тилшунослигининг асосини қўйган. Форобий ва Ибн Сино каби мутафаккирлар тил ва фикр алоқаси ҳақида фундаментал ишлар яратган.

Христиан Европа: Лотин тили илмий ва диний тил сифатида устун бўлиб, монастырлардаги олимлар қадимги матнларни нусха кўчириш, изоҳлаш ва таржима қилиш билан шуғулланган. Масалан, Боэций Арастунинг асарларини таржима қилган ва уларга шарҳ ёзган.

3. Ренессанс ва янги давр филологияси

Ренессанс (XV–XVI асрлар) даврида қадимги илм-фан ва адабиётга бўлган қизиқиш қайта жонланди. Филология диний доиралардан чиқиб, мустақил фан сифатида ривожлана бошлади.

Италия ва Франция: Лоренцо Валла лотин матнларини танқидий таҳлил қилиш методларини ривожлантирган.

Германия: Якоб Гримм герман тиллари тарихи бўйича машҳур "Гримм қонуни"ни яратган.

Россия: Александр Востоков славян тилшунослиги бўйича муҳим асарлар ёзган.

4. XIX–XX асрларда филология фан сифатида шаклланиши

XIX асрда филология тизимли илмий фан сифатида мустаҳкамланди. Тилшунослик ва адабиётшунослик мустақил тармоқларга ажралиб чиқди. Гисторик-лингвистик методлар: Тилларнинг тарихий ривожланишини ўрганиш (Вильгельм фон Гумбольдт).

Структурализм: Фердинанд де Соссюр тилни бир тизим сифатида кўриб, унинг ички тузилишини тадқиқ этган.

Психолингвистика: Тил ва инсон онги ўртасидаги алоқаларни ўрганиш (Ноам Хомский).

5. Замонавий филология ва янги технологик ёндашувлар

Бугунги кунда филология замонавий технологиялар билан интеграциялашиб, янги тадқиқот имкониятларини очиб бермоқда.

Корпусли тилшунослик: Катта ҳажмдаги матнлар базаси орқали тилни автоматик таҳлил қилиш (Google Ngram Viewer).

Машинали таржима: Нейрон тармоқлар асосида автоматик таржима тизимлари (Google Translate, ChatGPT).

Компьютер филологияси: Қадимий матнларни рақамлаштириш, уларни шифрлаш ва қайта тиклаш технологиялари.

ХУЛОСА

Филология фани инсоният маданий мероси, тил эволюцияси ва адабий жараёнларни чуқур ўрганишда муҳим аҳамиятга эга. Унинг тарихи қадимги матнларнинг тадқиқидан тортиб, замонавий сунъий интеллект воситалари орқали

лингвистик таҳлилгача бўлган кенг қамровли йўналишларни қамраб олади. Ҳозирги замон филологияси ахборот технологиялари билан уйғунлашиб, янги тадқиқот усуллари яратаётгани фаннинг келажакда янада кенгайишига замин яратади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Маллаев Н.М. Ўзбек адабиёти тарихи. – Тошкент: Ўқитувчи, 1976.
2. Фозилов Э. Ўзбек тилининг тарихий морфологияси. – Тошкент, 1965.
3. Ҳамдамов Ж. Ўзбек тили тарихи. Иккинчи қисм. Тарихий морфология. Биринчи бўлим. – Самарқанд, 2003.
4. Қўнғуров Р., Бегматов Э., Тожиев Ё. Нутқ маданияти ва услубияти асослари. – Тошкент: Ўқитувчи, 1992.
5. Ҳабибуллаев А. Адабий манбашунослик ва матншунослик. – Тошкент: ТошДШИ, 2000.
6. Дюришин Д. Теория сравнительного изучения литературы. – Москва: Прогресс, 1979.
7. Қуроноф Д., Раҳмонов Б. Ғарб адабий танқидий тафаккури тарихи очерклари. – Тошкент: Фан зиёси, 2023.
8. Халилова Г. Қиёсий адабиётшунослик. – Тошкент: Mumtoz so'z, 2020.
9. Раҳимжонов М. Ислон тарихида сийрат асарларининг вужудга келиши. // Филологик тадқиқотлар, 2022.
10. Шукуров Ш. Ўзбек тили тарихининг ўрганилиши. // Ўзбек тили ва адабиёти, 1982, 5-6-сон.
11. Аристотель — Поэтика.
12. Панини — Аштадхьяи.
13. Якоб Гримм — Гримм қонуни.
14. Фердинанд де Соссюр — Тилшунослик асослари.
15. Ноам Хомский — Тил ва онг назарияси.
16. Google Scholar, JSTOR мақолалари.